

Petr Hrachovec, Die Zittauer und ihre Kirchen (ca. 1300-1600), disertační práce FF UK, Praha 2014, 2 díly, celkem 1129 s. – oponentský posudek, M. Holý

Posuzovaná disertační práce Petra Hrachovce se primárně zabývá náboženským životem obyvatel hornolužického města Žitavy ve vrcholném a pozdním středověku stejně jako i v prvním, již reformačním století novověku. Rozhodně však nezasahuje pouze do církevních dějin. Přímou či nepřímou se dotýká také celé řady otázek spjatých s politickými, kulturními, sociálními či vzdělanostními dějinami středoevropského prostoru. Již úvodem je možné konstatovat, že z obvyklého kontextu kvalifikačních prací tohoto typu vybočuje Hrachovcova disertace nejen uvedeným širokým chronologickým záběrem, jímž překračuje nejen v české historiografii tradiční mezníky, nýbrž také svým mimořádným rozsahem i jazykem sepsání.

Metodologicky se práce Petra Hrachovce, která prvně v takové míře a ucelenosti zpracovává zkoumanovou problematiku, opírá zejména o podněty německé historiografie 20. a počátku 21. století. Její znalost je udivující a reálné (nikoli pouze proklamované) využití rovněž přesahuje obvyklý průměr. Ač je s ohledem na téma disertace stejně jako i zaměření tamního bádání orientace na německojazyčný prostor naprosto logická, zůstává otázkou, zda nebylo možné v posuzované práci vyjít ve větší míře rovněž z prací autorů pocházejících z jiných evropských zemí či z USA, ač mají k samotnému tématu jistě dále.

Svou metodu Petr Hrachovec *expressis verbis* v práci nepojmenovává. Evidentně však využívá jak tradičních metod moderní historiografie, respektive sociálních a humanitních věd obecně (komparativní metoda, metoda case studies, strukturální analýza, historická sémantika apod.), tak také přístupů hojněji v evropském bádání využívaných spíše v posledních několika desetiletích (například sociální topografie).

Heuristicky vychází disertace z mnohaletého, mimořádně náročného studia velkého množství dochovaných pramenů různého druhu nejen v hornolužických, respektive saských knihovnách a archivech, zejména v Žitavě, Budyšině, Lobavě, Zhořelci a Drážďanech, nýbrž také z rešerší v českých i dalších institucích (Národní archiv ČR, Archiv Pražského hradu, Státní okresní archiv v Klatovech, Staatsarchiv Zürich ad.). V jeho průběhu autor jak důkladně excerpoval materiál systematicky dosud nevyužitý, tak také pro své i budoucí bádání doslova objevil některé cenné kusy (zejména v archivu evangelicko-luterského farního úřadu v Žitavě). Kromě pramenů archivních či rukopisných vyšel P. Hrachovec také ze studia řady dochovaných pramenů tištěných, zejména pak starých tisků. Využít mohl rovněž některých starších i novějších pramenných edic.

Svou práci rozdělil autor kromě úvodu, závěru a edičních i dalších příloh (k nim viz podrobněji dále) na tři hlavní kapitoly. Ty jsou pak dále vnitřně členěny. Ač je taková struktura v zásadě přijatelná, je členění práce na drobné oddíly a pododdíly příliš komplikované a poněkud nepřehledné (užíváno je až pětistupňování číslování jednotlivých částí, např. II. 1. 7. 2. a. Andere liturgische Stiftungen). Pro budoucí publikaci by mělo být rozhodně podstatně zjednodušeno. Některé části by například nemusely figurovat samostatně.

V úvodní, nejméně rozsáhlé pasáži se Petr Hrachovec vyjadřuje zejména k otázce volby města Žitavy jako předmětu svého výzkumu. Činí tak velmi přesvědčivě. Hlavním argumentem je mu nejen dosavadní stav výzkumu a pramenná základna, ale také pozice města na pomezí Čech a Horní Lužice. Dále se pokouší načrtnout hlavní cíle své práce stejně jako objasnit užitou strukturu. Nejvíce prostoru je věnováno charakteristice dochované pramenné základny.

Další několikasetstránková kapitola (číslovaná jako I., s. 28-340) tvoří již spolu s třetí a čtvrtou částí (II.-III.) hlavní jádro práce. Zaměřuje se na náboženské fundace/nadace v Žitavě od 13. století až do přechodu města k luterské reformaci. Podrobně sleduje nejen sakrální topografii města a hmotné zabezpečení jednotlivých objektů/institucí (kostely, kláštery, špitály apod.), ale také řadu dalších otázek, jakými jsou například obecná charakteristika vývoje žitavských nadací, sepětí náboženského a sociálního momentu jejich založení, respektive fungování, či laická zbožnost Žitavských projevující se mj. jejich sdružováním v náboženských bratrstvech. Samostatnou pozornost věnuje tzv. oltářním nadacím hojně rozšířeným právě v uvedeném období. Kapitola je stejně jako i v případě dalších rozsáhlých pasáží završena dílčím závěrem o několika stranách.

Druhá a taktéž velmi rozsáhlá kapitola (s. 341-611) se soustředí na náboženské fundace/nadace zhruba v osmdesátiletém období od luteranizace Žitavy po rok 1600. Kromě zhodnocení náboženských poměrů ve městě a postupu jeho reformace se dále zaměřuje na postižení postoje českého panovníka k ní. Za mimořádně cennou považují zejména část nazvanou „Kontinuitäten und Diskontinuitäten im Stiftungswesen der Stadt Zittau zur Zeit der Reformation und Konfessionalisierung“. Autor se zde mimo jiné vyjadřuje ke klíčové otázce celé práce, totiž do jaké míry představuje luterská reformace skutečný kulturní zlom ve vztahu ke sledovanému tématu. K této otázce se bude jistě přinejmenším zčásti vztahovat i diskuse při obhajobě. Proto ji nyní ponechávám stranou. Mnoho místa se pak ve druhé kapitole dostalo rovněž problematice rušení někdejších klášterních fundací v Žitavě, respektive ve správní, respektive vlivové oblasti tohoto města. Zejména šlo o likvidaci františkánského konventu ve městě, dále zdejší johanitské komendy a konečně celestinského kláštera v Ojbíně.

Třetí, již „pouze“ stostránková část (s. 613-719) je věnována otázce záduší, respektive zejména jeho správy v Žitavě v období reformace. Především na základě analýzy diplomatických pramenů zde autor sleduje jak pozdně středověké kořeny a rámcové podmínky „Zittauer Kirchenfabrik“, tak hlavně pak její vývoj od 20. let 16. století do počátku 17. věku. Podrobně se zejména na základě mimořádně dochovaných řad účtů zabývá finančními aspekty jejího fungování (struktura příjmů a výdajů, kreditní podnikání apod.). V centru pozornosti této části Hrachovcovy práce stojí rovněž úsilí města o získání patronátního práva k žitavskému farnímu chrámu a zejména snaze Žitavy (promítnuté i do jejich výdajů) o stabilizaci i další systematické budování luterského konfesního prostoru ve městě. Zdařile ji ilustruje například na stavbě věže žitavského farního kostela od poloviny 16. století.

Vlastní interpretační část práce uzavírá oddíl nazvaný „Fazit und Ausblicke“ (s. 720-727). Autor zde v souladu s výše uvedenou strukturou práce sumarizuje hlavní závěry svého výzkumu (typologie fundací, jejich náboženské, politické i sociální souvislosti, kontinuita/diskontinuita v dlouhém období od 13. do konce 16. století, habsburská politika ve vztahu ke zkoumanému tématu apod.) a naznačuje rovněž možnosti dalšího bádání, které by se mohlo zaměřit například na „Zittauer Gemeinen Kasten“, respektive s ním spojený „Franzosenhospital“. Desiderata dalšího výzkumu spatřuje Petr Hrachovec rovněž v podrobnější analýze některých dílčích aspektů náboženského života, respektive náboženské praxe v Horní Lužici před a po reformaci (kontinuita/diskontinuita v užívání mešních knih, oficií či chrámového zpěvu, dále „Totenmemoria“ v před- a poreformačním období apod.).

K práci jsou dále přiloženy mimořádně rozsáhlé s pečlivostí připravené ediční, tabelární i jiné přílohy. Zejména ediční část přináší dosud málo známé či zcela neznámé dokumenty a umožňuje spolu s přítomnými takřka dvě stě stran – s. 838-1022 ! – zabírajícími tabulkami (ty se vyskytují nejen zde, nýbrž i v předchozích částech práce), grafy a obrázky bližší pohled na některé aspekty zkoumané problematiky. Přesto je otázkou, zda by pro knižní vydání nestála za úvahu jejich určitá selekce, respektive redukce. Úctyhodný a o přehledu Petra Hrachovce svědčící je rovněž seznam archivních i vydaných pramenů a užití literatury, pracně vytvořený i zvoleným způsobem zpracování (všechny české názvy prací jsou zároveň přeloženy do němčiny).

Pokud jde o formální stránku práce, je možné konstatovat, že je na velmi dobré úrovni. Ač není psána mateřským jazykem autora, obsahuje jen relativně malé množství gramatických chyb či stylistických pochybení. Přesto považuji za nezbytné provést před zamýšlenou publikací v Německu důkladnou jazykovou revizi textu. Z hlediska věcného je práce rovněž na vysoké úrovni, nepřesné, ne zcela vhodné či poněkud přehnané formulace jsou v mimořádně rozsáhlé práci Petra Hrachovce jen vzácně k nalezení. I proto zde na jejich jednotlivý výčet rezignuji.

Závěrem nezbyvá než konstatovat, že posuzovaná práce je mimořádně cenným příspěvkem k dosavadnímu bádání, které obohacuje o řadu nových perspektiv. Za klíčové považuji nejen její široké pramenné i metodologické ukotvení, ale především rozsáhlé rozkročení chronologické i tematické, které je v našem kontextu spíše vzácné. Jelikož splňuje všechny nároky kladené na tento typ prací, plně ji doporučuji k obhajobě.

Praha 10. 5. 2014

Doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D.

(Historický ústav AV ČR / Filozofická fakulta UK)